

Europese angst, Belgisch witloof en de Franse atoombom

Soms lijkt het alsof Europa geen visionaire staatsmannen meer heeft, van het type Robert Schuman of Konrad Adenauer. Maar in 'De geboorte van Europa' legt historicus Rolf Falter bloot dat politiek ook toen bestond uit de waan van de dag, lelijke compromissen en een dwingende nationale agenda.

BART HAECK

Rolf Falter.

Dieter Telemans

De historische verdragen van Rome, die gezien worden als de fundamenten van de Europese Unie, waren eigenlijk een deal over de Franse atoombom. En de Belgische premier Achiel Van Acker had ze bijna niet getekend omdat hij kwaad was over Franse invoertaksen op Belgisch witloof. Het zijn twee verhalen die historicus Rolf Falter vertelt in 'De geboorte van Europa', een doorwrocht werkstuk over wat de politici bezielde die tussen 1945 en 1960 aan de wieg stonden van wat nu de EU is.

Over die generatie is door de jaren heen een mythe gegroeid. Die zegt dat mensen als Robert Schuman staatsmannen waren zoals we er nu geen meer kennen. Politici die een Europese droom voor ogen hadden en het nationale eigenbelang ver overstegen. De Britse historicus Alan Milward omschreef ze als 'the European saints'. In de Europese wijk wordt de negende mei, waarop jaarlijks de Schuman-verklaring wordt herdacht, trouwens half spottend 'Saint Schuman' genoemd.

iv

Falter doorprijkt die mythes. 'Het probleem van de geschiedschrijving over de EU is vaak dat ze zich isoleert van de toenmalige realiteit', zegt hij in een gesprek. 'Die werkelijkheid was dat de Koude Oorlog alles overheerste en dat ook mensen als Konrad Adenauer of Robert Schuman zich voor 95 procent van hun tijd bezighielden met hun binnenlandse problemen. Als je die context niet ziet, kan je niet snappen wat toen is gebeurd.'

'Bovendien bestaat er ook Europese hypocrisie: het staat goed om pro-EU te zijn, ook al meen je het niet. Je ziet dat nog altijd: de Duitse bondskanselier Angela Merkel gebruikt vaak de Europese instellingen om problemen op te lossen waar ze zelf moeite mee heeft, zodat ze niet op de eerste rij staat als de kritiek komt.'

BEELDENSTORM

In die zin leest 'De geboorte van Europa' als een beeldenstorm op mythes. Een goed voorbeeld is Jean Monnet, de man van de Europese Gemeenschap van Kolen en Staal (EGKS). 'Hij heeft zijn memoires op 90-jarige leeftijd gedictieerd aan een medewerker', zegt Falter, 'die wellicht dacht dat hij Monnet de grootste dienst kon bewijzen door er een lofrede van te maken. Als je die memoires leest, zou je beginnen te denken dat het eerste woord van Jean Monnet in zijn wieg 'Europe' geweest moet zijn.'

'Je doet die mens daarmee onrecht aan. Want het fascinerende is dat hij een buitenstaander was, een technocraat, een consultant, een financier en een selfmade man. Hij ging tot zijn zestiende naar school en verkocht daarna cognac voor het bedrijf van zijn ouders. Maar die man is er dus in geslaagd jarenlang zijn stempel te drukken op het beleid van West-Europa. Door pure intellectuele kracht, zonder ooit verkozen te zijn. Hij is een ontzettend boeiende figuur, van wie de ultieme biografie nog altijd moet worden geschreven.'

En daarmee wordt de eerste mythe doorgeprikt: dat uit het puin van de Tweede Wereldoorlog het Europese belang boven het nationale belang stond. Dat is niet zo, illustreert Falter overvloedig met citaten uit diplomatieke correspondentie van die tijd.

'Jean Monnet was in de eerste plaats een Fransman, die pas na verloop van tijd tot de conclusie kwam dat de Franse belangen het best gediend waren met Europese samenwerking. Monnet was in het begin vooral interessant voor de Franse regering omdat hij zaken had gedaan met Amerikanen, goed Engels kon en dus de brugfiguur was om Amerikaanse dollars naar Frankrijk te laten vloeien. Maar hij volgde jarenlang helemaal Charles de Gaulles filosofie dat de Duitse staal- en dus oorlogsindustrie moest worden ontmanteld, Frankrijk het Saarland moest bezetten én greep moest krijgen op het Ruhrgebied.'

EXISTENTIËLE SCHRIK

'Alleen merkten de Fransen dat de Duitsers in 1950 al weer meer staal produceren dan zij, omdat er in Frankrijk veel gestaakt werd. Dat creëerde existentiële schrik in Parijs dat de Duitsers met een sterkere staalindustrie weer meer wapens konden produceren. En dus besloot Monnet aan de Duitse kanselier Konrad Adenauer voor te stellen dat Frankrijk en Duitsland op voet van gelijkheid hun kolen en staal samen zouden beheren. Adenauer viel bijna van zijn stoel toen hij het voorstel kreeg.'

Een tweede mythe die sneuvelt, is die van de heldere toekomstvisie. Diplomatieke brieven en verslagen van die tijd leren dat de grootste motivatie om tot de EU te komen niet zozeer één grote gedeelde droom, maar gedeelde angst was. 'Zeker toen Stalin in Tsjecho-Slowakije de communisten aan de macht bracht en aan Finland en Noorwegen aanbood een militaire alliantie met de Sovjet-Unie te smeden, gingen alle knipperlichten aan', zegt Falter. 'Veel politici in Europa dachten op dat moment - onterecht, bleek later - dat Stalin ook achter de communistische stakingen in Frankrijk zat. Zeker de Britse premier Ernest Bevin, die als socialistische vakbondsleider vaak met de communisten had geknokt, dacht dat hij terug in 1938 zat en richtte de West-Europese Unie op, wat de eerste aanzet was tot de NAVO. Het was regelrechte paniek. 'Als ik Stalin was, zou ik nu meteen West-Europa aanvallen', zei de Franse premier Georges Bidault.

Het was angst die de West-Europese landen bij elkaar dreef. Het gebeurde opnieuw in 1956, in volle Suezcrisis, toen Adenauer naar de Franse premier Guy Mollet reisde en onderweg het bericht kreeg dat de Russen bedreigd hadden een atoombom te gooien op Parijs en Londen. Hij liet de trein stoppen, belde naar het Elysée en vroeg of het nog zin had door te reizen. Meer dan ooit, luidde het antwoord en ze hakten in een nacht alle knopen over verdere Europese samenwerking door. Dat werden dan de verdragen van Rome.

HISTORISCHE GRAP

Ook die verdragen, waarvan dit jaar met veel luister de zestigste verjaardag werd gevierd, zijn uitgegroeid tot zo'n mythe. Ze worden gezien als de visionaire fundamenten van de EU. 'In essentie', zegt Falter, 'waren ze een deal over de Franse atoombom. De historische grap is dat het atoomluik - de samenwerking in Euratom - door de jaren heen minder belangrijk is geworden dan het economische luik, dat toen minder belangrijk werd geacht.'

Hoe zat dat dan met die deal? De Fransen wilden een atoombom, maar hadden te weinig uranium en geen geld om de hoge prijs te betalen. Dus wilden ze via Europese samenwerking in Euratom de kosten delen en uranium uit de Belgische kolonie Congo halen. België wilde samen met de andere Benelux-landen open grenzen om te kunnen exporteren. Ze vonden daarvoor Duitse steun, maar geen Franse. Zelfs Monnet geloofde niet in de haalbaarheid van een economische gemeenschap.

Er is geen enkel continent waar nu zo intens wordt samengewerkt als in Europa, maar we komen van ver: in het laatste jaar van WO II stierven tienduizend mensen per dag.

Daar is dan de deal uit voortgekomen: de Franse socialistische premier Mollet paaide de gaullisten in zijn kabinet met de atoombom en dedouaneerde zo de vrijhandelszone. 'De Fransen droomden van die atoombom', zegt Falter, 'omdat ze in 1954 aan de Amerikanen gevraagd hadden drie kleine atoombommen te gooien in Vietnam, waar Franse troepen door de Vietcong ingesloten waren. De Amerikanen hadden geweigerd omdat ze niet betrokken wilden raken in het conflict.' Dat de Fransen in 1956 onmachtig bleken om de Suezcrisis te bedwingen, deed hen nog meer dromen van de bom.

Bij de ondertekening van de verdragen van Rome zat dus een onzichtbare partner mee aan tafel: de Verenigde Staten. Ze gingen er schoorvoetend mee akkoord dat ook Frankrijk atoomwapens zou ontwikkelen, maar spraken af dat het vijf jaar moest wachten. Pas drie dagen voor de ceremonie in Rome liet de VS weten geen problemen te hebben met Euratom.

Bijna had België overigens zijn historisch moment gemist en was het geen stichtend lid van de EU. De verdragen van Rome voorzagen namelijk in een vrijhandelszone tussen de Benelux, Frankrijk, Duitsland en Italië. Maar enkele weken voor de ondertekening verhoogde Frankrijk nog snel zijn douanetarieven op Belgisch witloof om de Franse boeren te beschermen. Premier Achiel Van Acker wilde daarom niet meer tekenen.

Anderen waren eveneens kwaad. Bij Société Générale wilden ze geen bemoeienis met het uranium dat Union Minière - nu Umicore - in Congo opdolf. De socialisten waren kwaad over het gedogen van de Franse atoombom. Ook de jonge koning Boudewijn wilde niet, omdat België te veel soevereiniteit zou afstaan aan het Europese niveau. Uiteindelijk reisde de top van de Franse regering naar Brussel om de plooiën glad te strijken, wat lukte.

Roosevelt kon ermee leven dat de Russen de boel overnamen op het continent. Het enige wat hem wél kon schelen, was Groot-Brittannië.

Hoe komt het dat de EU zo'n ongezien succes van internationale samenwerking werd, als de politici van toen ook maar mensen van vlees en bloed waren die aan hun herverkiezing in eigen land moesten denken? Een eerste deel van het antwoord ligt bij de VS. President Franklin D. Roosevelt wilde na de Tweede Wereldoorlog zijn troepen zo snel mogelijk terug naar huis. Hij maakte zelfs duidelijk dat als de Russen de boel overnamen op het continent, hij daarmee kon leven. 'Het enige wat hem wél kon schelen,' zegt Falter, 'was Groot-Brittannië. Dat was voor de VS de buitenste verdedigingsbuffer, ook op zee.'

'Dat keerde omdat men in Washington begon te beseffen dat als de communisten in Frankrijk en Italië verkiezingen wonnen en aan de macht kwamen, het grootste deel van de wereldwijde industrie in handen van communisten viel. Op dat moment geloofden ze in de VS nog dat de communisten in staat waren - weliswaar met ijzeren hand - hun economie efficiënt te organiseren. De VS voelden zich voor het eerst kwetsbaar, ook omdat Rusland na de Tweede Wereldoorlog plots in staat was Amerikaanse steden te bombarderen, via raketten en vliegdekschepen.'

'President Harry Truman, die Roosevelt opvolgde, besepte dat hij het nooit aan zijn kiezers uitgelegd zou krijgen dat het Amerikaanse leger een derde keer in dertig jaar in Europa zou gaan vechten.

Daarom moest hij kunnen uitleggen dat het nu gedaan was met die miserie in Europa en dat de VS zou helpen er orde op zaken te zetten. Dat werd het Marshallplan.'

Alleen moesten in dat plan het failliete VK en het militair onmachtige Frankrijk samenwerken met het pas verslagen Duitsland, zodat een militaire buffer tegen de Russen ontstond. De Amerikanen keken vol ergernis toe hoe traag de Europeanen vooruitgang boekten in hun samenwerking.

'Krachten van ontbinding zijn overduidelijk aanwezig', zei Marshall in een radiotoespraak over Europa. 'De patiënt is stervende terwijl de dokters discussiëren.'

MASSALE AFSLACHTING

Behalve de dwingende omstandigheden van de Koude Oorlog was er een tweede reden voor de Europese heropstanding: het trauma van de oorlog. 'Er is geen enkel continent waar nu zo intens wordt samengewerkt als in Europa,' zegt Falter, 'maar we komen van veel verder dan waar ook ter wereld. De gruwel van de jaren tussen 1913 en 1953 op dit continent is nooit nog te overtreffen. Zelfs wat nu in Syrië gebeurt, komt niet in de buurt. In het laatste jaar van de Tweede Wereldoorlog stierven gemiddeld tienduizend mensen per dag. De Duitsers en de Russen maakten geen gevangenen. Ze maakten iedereen af. Die massale afslachting is nooit herhaald. In tegenstelling tot in 1919, toen rancune overheerste, waren de mensen in 1945 oorlogsmoe. De communisten probeerden de revolutie erin te krijgen, maar het ging gewoon niet.'

Tot slot is er een derde reden voor de heropstanding van Europa: briljante technocraten. 'Zodra de verdragen van Rome getekend waren, ging het resultaat ervan veel verder dan wat de ondertekenaars voor ogen hadden', zegt Falter. 'Dat kwam omdat de eerste Europese Commissie, onder leiding van de Duitser Walter Hallstein, heel goed werkte. Ze begon nochtans sukkelachtig en had drie maanden nodig eer ze in Brussel kantoren vond, maar er zat straf volk en ze had de rugwind van de hoogconjunctuur mee.'

Bijna had België zijn historisch moment gemist en was het geen stichtend lid van de EU.

Kan je zo ver gaan Europa te omschrijven als een coup van de technocraten? Deels wel, zegt Falter. 'Monnet zag zijn EGKS als een technocratisch bestuur, want in die tijd was economie nog iets voor een klein schare experts. Hallstein heeft als eerste Commissievoorzitter die lijn doorgezet. Daarna hebben ze 15 jaar gesukkeld, tot in de jaren 90 Jacques Delors de technocratie weer even tot bloei bracht.'

Het was op die manier dat de EU uitgroeide tot een naoorlogs succesverhaal, met vallen en opstaan, onder extreme druk en dankzij technocraten die de weg toonden. Dat levert twee conclusies op. 'Uit de eerste twaalf jaar blijkt dat in de uren van grootste nood en angst de impuls tot Europese samenwerking het best werkte', schrijft Falter. Maar dat creëerde dan weer een groot nadeel: 'Democratie was zeker niet de hoofdambitie van de constructies die men in 1957 uitdacht, en ook dat wreekt zich vandaag.'

Die democratische verantwoording - of legitimiteit - is daarom het centrale probleem van de EU, concludeert hij. 'Dat is in wezen altijd het geval geweest na 1945, maar het vereist vandaag meer dan ooit een subtiel en vernieuwend antwoord.'

Rolf Falter, 'De geboorte van Europa', Polis, 600 blz., 24,99 euro.

Rolf Falter (59) studeerde geschiedenis aan de KU Leuven, werkte als journalist voor De Standaard en De Tijd, leidde in de jaren 90 de studiedienst van de toenmalige CVP en werkte tussen 2001 en 2003 als speechschrijver voor de liberale premier Guy Verhofstadt. Hij leidt nu het informatiebureau van het Europees Parlement. Eerder verscheen van zijn hand 'België, geschiedenis zonder land'.